

Bijlagen

Bijlage I: Chronologisch overzicht

23-03-1966	Provinciale-Statenvkiezingen
10-03-1966	huwelijk Beatrix en Claus
21-03-1966	Gruijters treedt uit de vvd
30-04-1966	bijeenkomst 'groep van 13'
20-05-1966	oprichting Initiatiefcomité D'66 Hans van Mierlo voorzitter
01-06-1966	gemeenteraadsverkiezingen
zomer 1966	onlusten in Amsterdam
10-09-1966	Initiatiefcomité aanvaardt Appèl
15-09-1966	presentatie Appèl
13/14-09-1966	nacht van Schmelzer
14-09-1966	oprichting D'66
17/18-12-1966	1 ^e Algemene Ledenvergadering D'66
27-12-1966	2 ^e Algemene Ledenvergadering (vervolg 1 ^e ALV)
15-02-1967	Tweede-Kamerverkiezingen
12-08-1967	oprichting KVP-radicalen
18-11-1967	3 ^e Algemene Ledenvergadering
13/14/15-09-1968	4 ^e Algemene Ledenvergadering
zomer 1968	start basisgesprekken
28-12-1968	gesprek met bestuur PPR
25-01-1969	oprichting PAK
31-05/01-06-1969	5 ^e Algemene Ledenvergadering
december 1969	einde basisgesprekken
13/14/15-12-1969	6 ^e Algemene Ledenvergadering
18-03-1970	Provinciale-Statenvkiezingen
3/4/5-04-1970	7 ^e Algemene Ledenvergadering
09-05-1970	discussiecongres in Haarlem

BIJLAGE I

03-06-1970	gemeenteraadsverkiezingen
juli 1970	einde PAK
zomer 1970	voorbereiding nieuwe strategie
21-09-1970	oproep 3-partijenplan
19/20-12-1970	8 ^e Algemene Ledenvergadering beleidsplan aangenomen D'66 laat excentrische positie los
02-02-1971	akkoord met PVDA
23-02-1971	presentatie gezamenlijke verkiezingsprogramma
27-02-1971	9 ^e Algemene Ledenvergadering akkoord samenwerking PVDA en PPR
16-04-1971	presentatie schaduwkabinet
28-04-1971	Tweede-Kamerverkiezingen
zomer 1971	gesprekken over PVP
04-09-1971	studiedag PVP in Rotterdam
6/7-11-1971	10 ^e Algemene Ledenvergadering
06-03-1972	rapport commissie-Mansholt
14-04-1972	oprichting Vrije Democraten
06-05-1972	11 ^e Algemene Ledenvergadering
13-09-1972	presentatie Keerpunt 1972
6/7-10-1972	12 ^e Algemene Ledenvergadering
18-11-1972	presentatie 2 ^e schaduwkabinet
29-11-1972	Tweede-Kamerverkiezingen
10/11-03-1973	13 ^e Algemene Ledenvergadering
04-05-1973	D'66 akkoord met regeringsdeelname
11-05-1973	beëdiging kabinet-Den Uyl
26-06-1973	Hans van Mierlo maakt aftreden bekend Jan Terlouw nieuwe fractievoorzitter
17-10-1973	tussentijdse verkiezingen in Zaanstad
24-11-1973	14 ^e Algemene Ledenvergadering
08-03-1974	Oprichting Stichting Wetenschappelijk Bureau D66
09-03-1974	15 ^e Algemene Ledenvergadering
27-03-1974	Provinciale-Statenvkiezingen
29-05-1974	gemeenteraadsverkiezingen
zomer 1974	toekomstdiscussie
21-09-1974	16 ^e Algemene Ledenvergadering
28-11-1974	Anneke Goudsmit treedt af
27-05-1975	Jan Glastra van Loon treedt af
juni 1975	bijeenkomsten 'Pulitzer-groep'
zomer 1975	huiskamerbijeenkomsten
25-10-1975	oprichting DAC
29-11-1975	17 ^e Algemene Ledenvergadering definitief einde samenwerking progressieve drie

BIJLAGE I

21-06-1976	Govert Nooteboom splitst zich af van TK-fractie
juni 1976	Erik Visser verlaat D'66
zomer 1976	gesprekken met DAC en Resoluut
22-10-1976	Jan Terlouw kondigt vertrek aan
06-11-1976	18 ^e Algemene Ledenvergadering start handtekeningenactie
27-12-1976	10 jaar D'66 in Krasnapolsky
28-01-1977	Jan Terlouw toch lijsttrekker
04/05-02-1977	19 ^e Algemene Ledenvergadering
12-03-1977	20 ^e Algemene Ledenvergadering (vervolg 19 ^e ALV)
21-03-1977	val kabinet-Den Uyl
25-05-1977	Tweede-Kamerverkiezingen
18/19-11-1977	21 ^e Algemene Ledenvergadering
29-03-1978	Provinciale-Statenvkiezingen
22-04-1978	22 ^e Algemene Ledenvergadering
31-05-1978	gemeenteraadsverkiezingen
04/05-11-1978	23 ^e Algemene Ledenvergadering
23/24-03-1979	24 ^e Algemene Ledenvergadering
07-06-1979	verkiezingen Europees Parlement
26/27-10-1979	25 ^e Algemene Ledenvergadering
01-12-1979	26 ^e Algemene Ledenvergadering (vervolg 25 ^e ALV)
25/26-04-1980	27 ^e Algemene Ledenvergadering
31-10/01-11-1980	28 ^e Algemene Ledenvergadering
17-01-1981	29 ^e Algemene Ledenvergadering
20/21-02-1981	30 ^e Algemene Ledenvergadering
26-05-1981	Tweede-Kamerverkiezingen
10-09-1981	beëdiging kabinet-Van Agt II
16-10-1981	tussentijdse kabinetscrisis
13/14-11-1981	31 ^e Algemene Ledenvergadering
20-03-1982	32 ^e Algemene Ledenvergadering
24-03-1982	Provinciale-Statenvkiezingen
12-05-1982	val kabinet-Van Agt II
19-05-1982	D'66 akkoord met deelname interimkabinet-Van Agt III
02-06-1982	gemeenteraadsverkiezingen
07-06-1982	presentatie (R)appèl
26-06-1982	'beziningscongres' in Amsterdam
16/17-07-1982	33 ^e Algemene Ledenvergadering
	Jan Terlouw opnieuw lijsttrekker
08-09-1982	Tweede-Kamerverkiezingen
28-10-1982	Jan Terlouw kondigt vertrek aan
	Maarten Engwirda nieuwe fractievoorzitter
29/30-10-1982	34 ^e Algemene Ledenvergadering
	Laurens-Jan Brinkhorst en Jan Terlouw verlaten de politiek

BIJLAGE I

februari 1983	Democratisch manifest
01-05-1983	(R)appèl opgeheven
6/7-05-1983	35 ^e Algemene Ledenvergadering
22-10-1983	symposium D'66 nader aangeduid
26-11-1983	36 ^e Algemene Ledenvergadering
21-01-1984	37 ^e Algemene Ledenvergadering
	oprichting Jonge Democraten
13/14-04-1984	38 ^e Algemene Ledenvergadering
zomer 1984	onrust over partijleiderschap
14-06-1984	verkiezingen Europees Parlement
17-11-1984	39 ^e Algemene Ledenvergadering
08-01-1985	Arnhemse rede van Hans van Mierlo
14/15-06-1985	40 ^e Algemene Ledenvergadering
	Reden van Bestaan
	Hans van Mierlo kandidaat-lijsttrekker
30-11-1985	41 ^e Algemene Ledenvergadering
22-01-1986	start verkiezingscampagne
24-01-1986	42 ^e Algemene Ledenvergadering
19-03-1986	gemeenteraadsverkiezingen
30-04-1986	20 jaar D66 in Krasnapolsky
21-05-1986	Tweede-Kamerverkiezingen
02-10-1986	toetreding als waarnemer tot Liberale Internationale
01-11-1986	43 ^e Algemene Ledenvergadering
28-02-1987	44 ^e Algemene Ledenvergadering
18-03-1987	Provinciale-Statenvverkiezingen
31-10-1987	45 ^e Algemene Ledenvergadering
06-02-1988	46 ^e Algemene Ledenvergadering
29-10-1988	47 ^e Algemene Ledenvergadering
17/18-02-1989	48 ^e Algemene Ledenvergadering
02-05-1989	val kabinet-Lubbers II
15-06-1989	verkiezingen Europees Parlement
30-06/01-07-1989	49 ^e Algemene Ledenvergadering
06-09-1989	Tweede-Kamerverkiezingen
20-09-1989	D66 breekt coalitieonderhandelingen af
10-02-1990	50 ^e Algemene Ledenvergadering
21-03-1990	gemeenteraadsverkiezingen
13-09-1990	Oprichting Stichting Internationaal Democratisch Initiatief
	D66
03-11-1990	51 ^e Algemene Ledenvergadering
02-01-1991	52 ^e Algemene Ledenvergadering
06-03-1991	Provinciale-Statenvverkiezingen
02-11-1991	53 ^e Algemene Ledenvergadering
02-11-1991	25 jaar D66 in Krasnapolsky

BIJLAGE I

28-02-1992	54 ^e Algemene Ledenvergadering
september 1992	Politiek in uitvoering
28-11-1992	55 ^e Algemene Ledenvergadering
20-03-1993	56 ^e Algemene Ledenvergadering
30/31-10-1993	57 ^e Algemene Ledenvergadering
4/5-02-1994	58 ^e Algemene Ledenvergadering
	start verkiezingscampagne
03-03-1994	gemeenteraadsverkiezingen
03-05-1994	Tweede-Kamerverkiezingen
09-06-1994	verkiezingen Europees Parlement
18-08-1994	D66 akkoord met regeringsdeelname
	Gerrit-Jan Wolffensperger nieuwe fractievoorzitter
	beëdiging kabinet-Kok
22-08-1994	
05-11-1994	59 ^e Algemene Ledenvergadering
04/05-02-1995	60 ^e Algemene Ledenvergadering
maart 1995	rapport Ruimte voor politiek
08-03-1995	Provinciale-Statenvverkiezingen
24/25-11-1995	61 ^e Algemene Ledenvergadering
30/31-03-1996	62 ^e Algemene Ledenvergadering
april 1996	startdocument Voor de verandering
23-11-1996	63 ^e Algemene Ledenvergadering
22/23-03-1997	64 ^e Algemene Ledenvergadering
	Hans van Mierlo kondigt vertrek aan
31-05-1997	Els Borst kandidaat-lijsttrekker
september 1997	Ophef over concept Bewogen in beweging
25-10-1997	65 ^e Algemene Ledenvergadering
	Els Borst gekozen tot lijsttrekker
21-11-1997	Gerrit-Jan Wolffensperger verlaat de politiek
	Thom de Graaf nieuwe fractievoorzitter
	start verkiezingscampagne
25-01-1998	
14/15-02-1998	66 ^e Algemene Ledenvergadering
04-03-1998	gemeenteraadsverkiezingen
06-05-1998	Tweede-Kamerverkiezingen
29-07-1998	D66 akkoord met regeringsdeelname
03-08-1998	beëdiging kabinet-Kok II
18-08-1998	Hans van Mierlo verlaat de politiek
21-11-1998	67 ^e Algemene Ledenvergadering
06/07-02-1999	68 ^e Algemene Ledenvergadering
	D66 besluit toe te treden tot Liberale Internationale
03-03-1999	Provinciale-Statenvverkiezingen
18/19-05-1999	'Nacht van Wiegel', D66 veroorzaakt kabinetscrisis
07-06-1999	minister Hayo Apotheker treedt af
10-06-1999	Verkiezingen Europees Parlement

BIJLAGE I

03-07-1999	kabinet-Kok II hersteld
20-11-1999	69 ^e Algemene Ledenvergadering
25-03-2000	70 ^e Algemene Ledenvergadering
18/19-11-2000	71 ^e Algemene Ledenvergadering
12-05-2001	72 ^e Algemene Ledenvergadering
13-10-2001	presentatie Toekomst in eigen hand
17-11-2001	73 ^e Algemene Ledenvergadering Thom de Graaf gekozen tot lijsttrekker
08/09-02-2002	74 ^e Algemene Ledenvergadering
05-03-2002	gemeenteraadsverkiezingen
16-04-2002	val kabinet-Kok II
15-05-2002	Tweede-Kamerverkiezingen
10-06-2002	startdocument 'Het hoofd koel, maar met de vuist op tafel'
07-09-2002	'impulsconferentie' Democraten.nu
16-11-2002	val kabinet-Balkenende
01-11-2002	presentatie verkiezingspamflet
16-11-2002	75 ^e Algemene Ledenvergadering Thom de Graaf gekozen tot lijsttrekker
22-01-2003	Tweede Kamerverkiezingen
23-01-2003	Thom de Graaf kondigt aftreden aan Boris Dittrich nieuwe fractievoorzitter

BIJLAGE II

Bijlage II: Uitslagen Tweede-Kamerverkiezingen

A. Percentages

	1967	1971	1972	1977	1981	1982	1986	1989	1994	1998	2002	2003
AOV									3,6	0,5		
UNIE55									0,9			
CD							0,1	0,9	2,5	0,6		
CP					0,1	0,8	0,4					
CP'86									0,4			
CPN	3,6	3,9	4,5	1,7	2,1	1,8	0,6					
ARP	9,9	8,6	8,8									
CHU	8,1	6,3	4,8									
KVP	26,5	21,9	17,7									
CDA				31,9	30,8	29,4	34,6	35,3	22,2	18,4	27,9	28,6
CU											2,5	2,1
D66	4,5	6,8	4,2	5,4	11,1	4,3	6,1	7,9	15,5	9	5,1	4,1
DS'70		5,3	4,1	0,7	0,6	0,4						
GPV	0,9	1,6	1,8	1	0,8	0,8	1	1,2	1,3	1,3		
GL								4,1	3,5	7,3	7	5,1
LN											1,6	0,4
LPF											17	5,7
NVU				0,4	0,1	0						
PSP	2,9	1,5	1,5	0,9	2,1	2,3	1,2					
PVDA	23,5	24,7	27,3	33,8	28,3	30,4	33,3	31,9	24	29	15,1	27,3
PDR		1,8	4,8	1,7	2	1,7	1,3					
Boerenpartij	4,7	1,1	1,9	0,8	0,2	0,3						
RPF				0,6	1,2	1,5	0,9	1	1,8	2		
RKPKN			0,9	0,4	0,2	0,2						
SP				0,3	0,3	0,5	0,4	0,4	1,3	3,5	5,9	6,3
SGP	2	2,3	2,2	2,1	2	1,9	1,7	1,9	1,7	1,8	1,7	1,6
VVD	10,7	10,4	14,4	17,9	17,3	23,1	17,4	14,6	20	24,7	15,4	17,9
Overige	2,7	3,9	1,1	0,2	0,7	0,7	1	0,9	1,4	2	0,8	1,9
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

(Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek)

BIJLAGE II

B. Zetels

	1967	1971	1972	1977	1981	1982	1986	1989	1994	1998	2002	2003
AOV									6	0		
UNIE55									1			
CD							0	1	3	0		
CP					0	1	0					
CP'86									0			
CPN	5	6	7	2	3	3	0					
ARP	15	13	14									
CHU	12	10	7									
KVP	42	35	27									
CDA				49	48	45	54	54	34	29	43	44
CU											4	3
D66	7	11	6	8	17	6	9	12	24	14	7	6
DS'70		8	6	1	0	0						
GPV	1	2	2	1	1	1	1	2	2	2		
GL								6	5	11	10	8
LN											2	0
LPF											26	8
NVU				0	0	0						
PSP	4	2	2	1	3	3	1					
PVDA	37	39	43	53	44	47	52	49	37	45	23	42
PPR		2	7	3	3	2	2					
Boerenpartij	7	1	3	1	0	0						
RPF					2	2	1	1	3	3		
RKPN			1			0						
SP						0	0	0	2	5	9	9
SGP	3	3	3	3	3	3	3	3	2	3	2	2
VVD	17	16	22	28	36	27	27	22	31	38	24	28
Overige	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150

(Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek)

Bijlage III: Overige verkiezingsuitslagen

A. Uitslagen verkiezingen Provinciale Staten

	%
1970	7.7
1974	1.0
1978	5.2
1982	8.3
1987	6.7
1991	15.6
1995	9.2
1999	5.9

(bron: CBS, *Statistiek der verkiezingen – Provinciale Staten*)

C. Uitslagen verkiezingen Europees Parlement

	%	zetels
1979	9.0	2
1984	2.3	0
1989	6.0	1
1994	11.7	4
1999	5.8	2

(bron: CBS, *Statistiek der verkiezingen – Europees parlement*)

B. Uitslagen gemeenteraadsverkiezingen

	%
1970	4.4
1974	0.5
1978	3.7
1982	4.0
1986	3.6
1990	8.7
1994	11.0
1998	5.6

(bron: CBS, *Statistiek der verkiezingen – gemeenteraden*)

D. Uitslagen verkiezingen Eerste Kamer

	zetels
1971	6
1974	3
1977	0
1980	2
1981	4
1982	6
1986	6
1987	5
1991	12
1995	7
1999	4

(bron: *Compendium voor politiek en samenleving in Nederland*)

Bijlage IV: Samenstelling Tweede-Kamerfractie

Opmerking: vermeld zijn de leden die als gevolg van hun positie op de kandidatenlijst bij de Tweede-Kamerverkiezingen zijn gekozen. Vervolgens is vermeld welke wijzigingen zijn opgetreden als gevolg van regeringsvorming, tussentijds aftreden of afsplitsing.

23 februari 1967 – 10 mei 1971 (7 leden)

mr. H.A.F.M.O. van Mierlo (vz.)	drs. E.C. Visser
A. de Goede	drs. E. Nypels
drs. M. Dijkstra	dr. M.J.J.A. Imkamp
mr. A.M. Goudsmit	

11 mei 1971 – 7 december 1972 (11 leden)

mr. H.A.F.M.O. van Mierlo (vz.)	dr. J.C. Terlouw
drs. E. Nypels	drs. G. Nooteboom
drs. W.A.F. Wilbers	dr. M.J.J.A. Imkamp
drs. M. Dijkstra	A. de Goede
drs. E.C. Visser	mr. A.M. Goudsmit
drs. M.B. Engwirda	

7 december 1972 – 8 juni 1977 (6 leden)

mr. H.A.F.M.O. van Mierlo (vz. tot 01-09-1973)	dr. M.J.J.A. Imkamp voor De Goede (staatssecretaris van Financiën)
drs. J.P.A. Gruijters	<i>Per 02-04-1974:</i>
mr. A.M. Goudsmit	drs. E. Nypels voor W.A.F. Wilbers (afgetreden)
A. de Goede	<i>Per 04-12-1974:</i>
drs. J.A.P.M. Beekmans	drs. G. Nooteboom voor Goudsmit (afgetreden)
dr. J.C. Terlouw (vz. vanaf 01-09-1973)	Nooteboom splitst zich in juni 1976 af en gaat door als eenmansfractie.
<i>Per 28-05-1973:</i>	
drs. W.A.F. Wilbers voor Gruijters (minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening)	

8 juni 1977 – 10 juni 1981 (8 leden)

dr. J.C. Terlouw (vz.)	mr. J.J. Lambers-Hacquebard
mr. L.J. Brinkhorst	mr. E.K. Wessel-Tuinstra
mr. H.J. Zeevalking	<i>per 24-01-1979:</i>
drs. E. Nypels	drs. S.C. Bischoff van Heemskerck voor Zeevalking (burgemeester van Rijswijk)
C. Mertens	
drs. M.B. Engwirda	

10 juni 1981 – 16 september 1982 (17 leden)

dr. J.C. Terlouw (vz. tot 11-09-1981)	mr. J.J. Lambers-Hacquebard
E.C. Bakker	drs. E.G. Hellebrekers-Cotterel
mr. L.J. Brinkhorst (vz. vanaf 11-09-1981)	drs. E. Nypels
mr. S. Dekker	drs. A. Nuis
drs. M.B. Engwirda	dr. G. Mik
drs. L.S. Groenman	C. Mertens
mr. J. Kohnstamm	dr. D.K.J. Tommel

mr. E.K. Wessel-Tuinstra
 ir. P.K. ter Veer
 J.Th.M. Veldhuizen
Per 15-09-1981:
 drs. W.A.F. Wilbers voor Terlouw (minister van
 Economische Zaken)

H.A. Schaper voor Lambers-Hacquebard (staats-
 secretaris Volksgezondheid en Milieuhygiëne)
Per 08-06-1982:
 C.M.I. Moolhuijzen-Fase voor Nypels (minister
 van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening)

16 september 1982 – 3 juni 1986 (6 leden)

dr. J.C. Terlouw
 mr. J.J. Lambers-Hacquebard
 mr. L.J. Brinkhorst (vz. tot 10-11-1982)
 drs. M.B. Engwirda (vz. vanaf 10-11-1982)
 mr. E.K. Wessel-Tuinstra
 drs. E. Nypels

Per 11-11-1982:
 drs. L.S. Groenman voor Terlouw (verlaat de
 politiek)
 dr. G. Mik voor Brinkhorst (verlaat de politiek)
Per 30-08-1983:
 dr. D.K.J. Tommel voor Lambers-Hacquebard
 (afgetreden)

3 juni 1986 – 14 september 1989 (9 leden)

mr. H.A.F.M.O. van Mierlo (vz.)
 drs. L.S. Groenman
 drs. M.B. Engwirda
 mr.drs. G.J. Wolffensperger
 drs. E. Nypels

drs. D. Eisma
 dr. D.K.J. Tommel
 mr. J. Kohnstamm
 drs. A. Nuis

14 september 1989 – 17 mei 1994 (12 leden)

mr. H.A.F.M.O. van Mierlo (vz.)
 mr.drs. G.J. Wolffensperger
 mr. J. Kohnstamm
 drs. L.S. Groenman
 dr. D.K.J. Tommel
 drs. A. Nuis

drs. D. Eisma
 mr. O. Scheltema-De Nie
 drs. A.J. Schimmel
 ir. P.K. ter Veer
 M.J. Versnel-Schmitz
 drs. G. Ybema

17 mei 1994 – 19 mei 1998 (24 leden)

mr. H.A.F.M.O. van Mierlo (vz. tot 17-08-1994)
 mr.drs. G.J. Wolffensperger (vz. van 17-08-1994
 tot 21-11-1997)
 mr. J. Kohnstamm
 dr. D.K.J. Tommel
 drs. L.S. Groenman
 drs. A. Nuis
 mr. O. Scheltema-De Nie
 drs. A.J. Schimmel
 J.A. Jorritsma-Van Oosten
 drs. E.D.C.M. Lambrechts
 drs. G. Ybema
 M.M. Versnel-Schmitz
 mr. B.O. Dittrich
 ir. P.K. ter Veer
 H.G. Fermina
 drs. N.G. van 't Riet

M.J. Augusteijn-Esser
 mr. Th.C. de Graaf (vz. vanaf 21-11-1997)
 mr. J.M. de Koning
 drs. B.R.A. van den Bos
 A.D. Bakker
 drs. J.Th. Hoekema
 ir. F.C. Giskes
 G. Roethof
Per 30-08-1994:
 mr. R.H.L.M. van Boxtel voor Van Mierlo
 (minister van Buitenlandse Zaken)
 drs. S. van Vliet voor Kohnstamm (staatssecretaris
 van Binnenlandse Zaken)
 mr. J. van Walsem voor Tommel (staatssecretaris
 van VROM)
 J.J.W. van Waning M.A. voor Nuis (staatssecretaris
 ocv)

BIJLAGE IV

Per 29-08-1995:

drs. J.F. Jeekel voor Groenman (afgetreden)

19 mei 1998 – 22 mei 2002 (14 leden)

dr. E. Borst-Eilers
mr. Th.C. de Graaf (vz.)
mr. R.H.L.M. van Boxtel
mr. B.O. Dittrich
mr. H.A.F.M.O. van Mierlo
drs. G. Ybema
ir. P.K. ter Veer
A.D. Bakker
drs. A.J. Schimmel
mr. O. Scheltema-De Nie
drs. E.D.C.M. Lambrechts
drs. J.Th. Hoekema

22 mei 2002 – 28 januari 2003 (7 leden)

mr. Th. C. de Graaf (vz.)
mr. B.O. Dittrich
ir. F.C. Giskes
A.D. Bakker
drs. E.D.C.M. Lambrechts
V.M.C. van Geen

29 januari 2003 – heden (6 leden)

mr. Th. C. de Graaf
L.W.S.A.L.B. van der Laan
mr. B.O. Dittrich (vz.)

Per 03-12-1997:

P.H.B. Wessels voor Wolffensperger (verlaat de politiek)

ir. F.C. Giskes

F. Ravestein

Per 25-08-1998:

drs. N.G. van 't Riet voor Borst (minister van vws)

M.J. Augusteijn-Esser voor Van Boxtel (minister van GSI)

drs. S. van Vliet voor Ybema (staatssecretaris van Buitenlandse Handel)

mr. J. van Walsem voor Van Mierlo (verlaat de politiek)

B. van der Ham*

* nummer acht op de kandidatenlijst, maar in de Tweede Kamer gekomen nadat nummer twee, mr. R.H.L.M. van Boxtel, na de verkiezingen zijn zetel ter beschikking stelde.

A.D. Bakker

B. van der Ham

ir. F.C. Giskes

(bron: Parlementair Documentatiecentrum)

Bijlage V: Samenstelling Eerste-Kamerfractie

11 mei 1971 – 17 september 1974 (6 leden)

prof.ir. W. Draijer
 drs. D. Eisma
 A. Martini
 drs. H.J. Rang

ir. N.F.I. Schwartz (vz. tot 18-09-1973)
 drs. P.J.C. Wassen-Van Schaveren (vz. vanaf 18-09-1973)

17 september 1974 – 20 september 1977 (3 leden)

drs. D. Eisma (vz.)
 drs. H.J. Rang

ir. N.F.I. Schwartz

16 september 1980 – 8 juni 1981 (2 leden)

prof.dr. J.F. Glastra van Loon (vz.)

prof.mr. J.J. Vis

8 juni 1981 – 13 september 1983 (4 leden)

drs. S.C. Bischoff van Heemskerck
 prof.dr. J.F. Glastra van Loon (vz.)

J.L.E.M.W.R.R. Tiesinga-Autsema
 prof.dr. J.J. Vis

13 september 1983 – 3 juni 1986 (6 leden)

drs. S.C. Bischoff van Heemskerck
 prof.dr. J.F. Glastra van Loon (vz. tot 03-12-1985)
 mr. H.A.F.M.O. van Mierlo

drs. A. Nuis
 J.L.E.M.W.R.R. Tiesinga-Autsema
 prof.mr. J.J. Vis (vz. vanaf 03-12-1985)

3 juni 1986 – 23 juni 1987 (6 leden)

drs. S.C. Bischoff van Heemskerck
 H.M. Gelderblom-Lankhout
 prof.dr. J.F. Glastra van Loon
 A. de Goede
 J.L.E.M.W.R.R. Tiesinga-Autsema

prof.mr. J.J. Vis (vz.)
Per 09-09-1986:
 drs. B.R.A. van den Bos voor Bischoff van Heemskerck (afgetreden)

23 juni 1987 – 11 juni 1991 (5 leden)

H.M. Gelderblom-Lankhout
 prof.dr. J.F. Glastra van Loon
 prof.dr. G.P. Hoefnagels

J.L.E.M.W.R.R. Tiesinga-Autsema
 prof.mr. J.J. Vis (vz.)

11 juni 1991 – 13 juni 1995 (12 leden)

drs. B.R.A. van den Bos
 H.M. Gelderblom-Lankhout
 prof.dr. J.F. Glastra van Loon
 prof.dr. G.P. Hoefnagels
 E.H. Schuyer (vz. vanaf 01-03-1995)
 prof.dr. J. Soetenhorst-De Savornin Lohman
 E. Spier
 mr. B. Staal
 J.L.E.M.W.R.R. Tiesinga-Autsema

prof.mr. J.J. Vis (vz. tot 01-03-1995)
 mr. A. Vriskoop
 mr. E.K. Wessel-Tuinstra
Per 31-05-1994:
 C. Mertens voor Van den Bos (lid Tweede Kamer)
Per 07-03-1995:
 A. van der Wiel-Bosch voor Vis (lid Raad van State)

BIJLAGE V

13 juni 1995 – 8 juni 1999 (7 leden)

H.M. Gelderblom-Lankhout
prof.dr. J.F. Glasra van Loon
mr.drs. R.C. Hessing
E.H. Schuyer (vz.)
mr. B. Staal

mr. E.K. Tuinstra
mr. A. Vrisekoop
Per 27-02-1998:
J.L.E.M.W.R.R. Tiesinga-Autsema voor Staal
(Commissaris der Koningin in Utrecht)

8 juni 1999 – heden (4 leden)

mr. J. Kohnstamm
E.H. Schuyer (vz.)
mr. W. Sorgdrager
prof.dr. J.C. Terlouw

Per 05-10-1999:
mr. drs. R.C. Hessing voor Sorgdrager (afgetreden)

(bron: Parlementair Documentatiecentrum)

BIJLAGE VI

Bijlage VI: Fractievoorzitters

Fractievoorzitters Tweede Kamer

H.A.F.M.O. van Mierlo	23-02-1967	t/m	31-08-1973
J.C. Terlouw	01-09-1973	t/m	10-09-1981
L.J. Brinkhorst	11-09-1981	t/m	09-12-1982
M.B. Engwirda	10-12-1982	t/m	02-06-1986
H.A.F.M.O van Mierlo	03-06-1986	t/m	22-08-1994
G.J. Wolffensperger	25-08-1994	t/m	21-11-1997
Th.C. de Graaf	21-11-1997	t/m	06-05-1998
E. Borst-Eilers	07-05-1998	t/m	14-05-1998
Th.C. de Graaf	14-05-1998	t/m	23-01-2003
B.O. Dittrich	23-01-2003	t/m	heden

(bron: *Compendium voor politiek en samenleving in Nederland*)

Fractievoorzitters Eerste Kamer

N.F.I. Schwartz	11-05-1971	t/m	18-09-1973
P.J.C. Wassen-Van Schaveren	18-09-1973	t/m	14-09-1974
D. Eisma	17-09-1974	t/m	20-09-1977
J.F. Glastra van Loon	16-09-1980	t/m	03-12-1985
J.J. Vis	03-12-1985	t/m	01-03-1995
E.H. Schuyer	01-03-1995	t/m	heden

(bron: *Compendium voor politiek en samenleving in Nederland*)

Fractievoorzitters Europees Parlement

A. de Goede	1979	t/m	1984
J.W. Bertens	1989	t/m	1999
L.W.S.A.L.B. van der Laan	1999	t/m	heden

Bijlage VII: Bewindslieden**Kabinet-Den Uyl, 1973-1977***Ministers:*

J.P.A. Gruijters	Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening
------------------	--

Staatssecretarissen:

L.J. Brinkhorst	Buitenlandse Zaken
J.F. Glastra van Loon	Justitie (1973-1975)
H.J. Zeevalking	Justitie (1975-1977)
A. de Goede	Financiën

Kabinet-Van Agt/Den Uyl/Terlouw (Van Agt II), 1981-1982*Ministers:*

J.C. Terlouw	Economische zaken, vice-premier
H.A.F.M.O. van Mierlo	Defensie
H.J. Zeevalking	Verkeer en Waterstaat

Staatssecretarissen:

W. Dik	Economische Zaken
M. Scheltema	Justitie
J.J. Lambers-Hacquebard	Volksgezondheid en Milieuhygiëne

Kabinet-Van Agt/Terlouw (Van Agt III), 1982*Ministers:*

J.C. Terlouw	Economische Zaken, vice-premier
H.A.F.M.O. van Mierlo	Defensie
H.J. Zeevalking	Verkeer en Waterstaat
M. Rood	Binnenlandse Zaken
E. Nypels	Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

Staatssecretarissen:

W. Dik	Economische Zaken
M. Scheltema	Justitie
J.J. Lambers-Hacquebard	Volksgezondheid en Milieuhygiëne

Kabinet-Kok/Dijkstal/Van Mierlo (Paars I), 1994-1998

Ministers:

H.A.F.M.O. van Mierlo	Buitenlandse Zaken, vice-premier
G.J. Wijers	Economische Zaken
W. Sorgdrager	Justitie
E. Borst-Eilers	Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Staatssecretarissen:

J. Kohnstamm	Binnenlandse Zaken
D.K.J. Tommel	V.R.O.M.
A. Nuis	Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen

Kabinet-Kok/Jorritsma/Borst (Paars II), 1998-2002

Ministers:

E. Borst-Eilers	Volksgezondheid, Welzijn en Sport, vice-premier
H. Apotheker	Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (1998-1999)
L.J. Brinkhorst	Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (1999-2002)
R.H.L.M. van Boxtel	Grote Steden- en Integratiebeleid

Staatssecretarissen:

G. Ybema	Buitenlandse Handel
A.E. Verstand-Bogaert	Emancipatiezaken

Bijlage VIII: Partijvoorzitters

mr. H.A.F.M.O. van Mierlo	oktober 1966	t/m februari 1967
drs. G. Ringnalda	februari 1967	t/m 18-II-1967
mr. H.J. van Lookeren Campagne	25-II-1967	t/m 14-12-1968
J.A.P.M. Beekmans	14-12-1968	t/m 07-II-1971
mevr. R.E. van der Scheer-van Essen	07-II-1971	t/m 11-03-1973
drs. J. ten Brink	11-03-1973	t/m 06-II-1976
mr. J.F. Glastra van Loon	06-II-1976	t/m 27-10-1979
mr. H.J. Zeevalking	27-10-1979	t/m 11-09-1981
C. Spigt (wnd.)	11-09-1981	t/m 14-II-1981
J. van Berkom	14-II-1981	t/m 30-10-1982
mr. J. Kohnstamm	30-10-1982	t/m mei 1986
mevr. O. Scheltema (wnd.)	mei 1986	t/m 01-II-1986
mevr. S. van der Loo	01-II-1986	t/m 29-10-1988
M. Jager	29-10-1988	t/m 03-II-1990
H.J.D. Jansen	03-II-1990	t/m 28-II-1992
W.I.J.M. Vrijhoef	28-II-1992	t/m 23-II-1996
T.A. Kok	23-II-1996	t/m 20-II-1999
A.G. Schouw	20-II-1999	t/m 16-II-2002
A. Pechtold	16-II-2002	t/m heden

(bron: *Compendium voor politiek en samenleving in Nederland*)

Bijlage IX: Ledentallen en organisatiegraad

A. Ledentallen (in absolute getallen)

1966	1.500	1985	8.500
1967	3.700	1986	8.300
1968	3.850	1987	8.700
1969	5.057	1988	8.543
1970	6.400	1989	9.561
1971	5.620	1990	9.829
1972	6.000	1991	11.325
1973	6.000	1992	13.000
1974	300	1993	14.500
1975	n.b.	1994	15.000
1976	2.000	1995	15.000
1977	4.410	1996	13.230
1978	8.424	1997	13.747
1979	11.677	1998	13.391
1980	14.638	1999	12.027
1981	17.765	2000	11.878
1982	14.500	2001	12.188
1983	12.000	2002	12711
1984	8.774		

(bron: 1966 t/m 1989: Koole (1992); 1991-2002: Partijdatabestand DNPP)

B. Organisationsgraad

<i>1. Leden in % van het aantal D66-kiezers</i>		<i>2. Leden in % van het aantal kiesgerechtigden</i>	
1967	0.5	1967	0.05
1971	1.4	1971	0.07
1972	2.0	1972	0.07
1977	1.5	1977	0.05
1981	1.7	1981	0.18
1982	4.2	1982	0.14
1986	1.5	1986	0.08
1989	1.4	1989	0.09
1994	n.b.	1994	0.13
1998	n.b.	1998	n.b.

(bron: 1. Koole (1992), 2. *Compendium voor politiek en samenleving in Nederland*)

Bijlage X: Biografieën

Mr. H.A.F.M.O. van Mierlo

Geboren op 18 augustus 1931 in Breda

Van Mierlo volgt het gymnasium aan het Canisiuscollege in Nijmegen, een door jezuiten geleid jongensinternaat. Na zijn eindexamen studeert hij rechten aan de Katholieke Universiteit Nijmegen.

In 1957 stopt hij met zijn studie en vertrekt hij naar Frankrijk, waar hij bij een lokale krant in Perpignan zijn eerste journalistieke ervaring opdoet. Na zijn terugkeer in Nederland maakt Van Mierlo zijn studie rechten af, waarna hij redacteur wordt bij het Algemeen Handelsblad.

In 1966 richt Van Mierlo samen met onder meer Hans Gruijters, Peter Baehr en Erik Visser de nieuwe politieke partij D'66 op. Hij is de eerste voorzitter van de partij en lijsttrekker bij de verkiezingen in 1967, 1971 en 1972.

Tussen 1967 en 1973 is Van Mierlo voorzitter van de Tweede-Kamerfractie van D'66. In deze periode probeert hij een samenwerkingsverband tot stand te brengen met de PVDA en de PPR. De samenwerking van deze 'progressieve drie' leidt in 1973 tot het kabinet-Den Uyl, waaraan ook D'66 deelneemt.

De progressieve samenwerking is in 1973 mede aanleiding tot het besluit van Van Mierlo om af te treden als fractievoorzitter. Hij blijft wel lid van de D'66-fractie.

Na de verkiezingen in 1977 verlaat Van Mierlo de Tweede Kamer. Hij wordt lid van het Comité Ontwikkelingssamenwerking Nederland-Suriname (CONS) en de Adviesraad Defensieaangelegenheden. Daarnaast maakt hij samen met Marcel van Dam voor de VARA het televisieprogramma 'De achterkant van het gelijk'.

In 1982 maakt Van Mierlo zijn rentree in de Nederlandse politiek als minister van Defensie in het kabinet-Van Agt-Den Uyl-Terlouw. Hij bekleedt dezelfde positie in het interimkabinet-Van Agt-Terlouw. In 1983 wordt hij voor D'66 lid van de Eerste Kamer.

In februari 1985 maakt Van Mierlo zijn rentree als lijsttrekker van D66. Tussen 1986 en 1994 is hij opnieuw voorzitter van de Tweede-Kamerfractie van D66. Als partijleider en lijsttrekker leidt hij de partij naar drie achtereenvolgende verkiezingsoverwinningen in 1986, 1989 en 1994.

Bij de verkiezingen in 1994 behaalt Van Mierlo met D66 een historische verkiezingsoverwinning. De partij groeit naar 24 zetels in de Tweede Kamer. De totstandkoming van het 'paarse kabinet'-Kok-Dijkstal-Van Mierlo is het hoogtepunt van Van Mierlo's politieke carrière. Van Mierlo zelf wordt minister van Buitenlandse Zaken en vice-premier.

In maart 1997 kondigt Van Mierlo aan niet langer beschikbaar te zijn voor het lijsttrekkerschap van D66. Een half jaar later stelt hij Els Borst voor als zijn opvolger. Van Mierlo wordt nog wel in de Tweede Kamer verkozen.

Op 18 augustus 1998 maakt Van Mierlo bekend dat hij zijn lidmaatschap van de Tweede Kamer opzegt. Daarmee komt een eind aan zijn 32-jarige politieke carrière.

In oktober 1998 wordt Van Mierlo benoemd tot minister van Staat. Op het voorjaarscongres in 1999 wordt Van Mierlo benoemd tot erevoorzitter van D66.

Dr. J.C. Terlouw

Geboren op 5 november 1931 in Kamperveen

Terlouw studeert wis- en natuurkunde. Na zijn doctoraalexamen in 1956 houdt hij zich gedurende dertien jaar bezig met onderzoek naar kernfusie. In 1963 promoveert hij op een proefschrift over thermo-nucleair onderzoek.

Terlouw is gedurende enige tijd verbonden aan het gerenommeerde Massachusetts Institute of Technology (MIT) in Cambridge (U.S.A.) en aan de Technische Hogeschool in Stockholm (Zweden).

In 1967 wordt Terlouw lid van D'66. In 1970 wordt hij lid van de gemeenteraad in Utrecht, een jaar later maakt hij zijn debuut in de Tweede Kamer. Hij wordt direct vice-fractievoorzitter en volgt in 1973 Hans van Mierlo op als fractievoorzitter.

Terlouw is gedurende twee perioden fractievoorzitter, van 1973 tot 1977 en van 1977 tot 1981. In 1977 en 1981 is hij lijsttrekker van D'66 en behaalt hij twee achterevolgende verkiezingsoverwinningen (respectievelijk twee en negen zetels winst).

In 1981 wordt Terlouw minister van Economische Zaken en vice-premier in het kabinet-Van Agt-Den Uyl-Terlouw. Na de val van dit kabinet bekleedt hij dezelfde positie in het interimkabinet-Van Agt-Terlouw.

Bij de verkiezingen in 1982 treedt Terlouw wederom als lijsttrekker op. Deze keer lijdt D'66 een verlies van elf zetels. Op 28 oktober 1982 maakt Terlouw zijn vertrek uit de politiek bekend.

Na zijn afscheid van de Nederlandse politiek vertrekt Terlouw naar Parijs, waar hij secretaris-generaal van de Europese Conferentie van Transportministers wordt.

In 1991 wordt Terlouw benoemd tot Commissaris van de Koningin in Gelderland. In 1996 gaat hij met pensioen. Drie jaar later, in 1999, wordt Terlouw voor D66 lid van de Eerste Kamer.

Naast zijn leven als politicus is Terlouw bekend als schrijver van kinderboeken.

Mr. L.J. Brinkhorst*Geboren op 18 maart 1937 in Zwolle*

Studeert rechten aan de Rijksuniversiteit Leiden en de Columbia University in New York (U.S.A.). Na zijn terugkeer in Nederland wordt Brinkhorst assistent aan het Europa Instituut van de Rijksuniversiteit Leiden. Van 1965 tot 1967 is hij lector aan dit instituut, waarna hij hoogleraar Europees Recht wordt aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Brinkhorst wordt bij de oprichting lid van D'66 en is voor deze partij lid van Provinciale Staten in Groningen. In 1972 maakt hij deel uit van het schaduwkabinet van de progressieve drie.

In 1973 wordt Brinkhorst staatssecretaris van Buitenlandse Zaken in het kabinet-Den Uyl. Na de verkiezingen in 1977 wordt hij lid van de Tweede Kamer. Daarnaast bekleedt hij diverse internationale functies, onder meer als bestuurslid van de Europese Beweging en het Genootschap voor Internationale Zaken.

Na de verkiezingen in 1981 wordt Brinkhorst fractievoorzitter als opvolger van Jan Terlouw. In oktober 1982 maakt Brinkhorst zijn vertrek uit de politiek bekend. Hij vertrekt naar Tokyo om daar ambassadeur van de Europese Gemeenschap te worden.

Brinkhorst vervolgt zijn internationale carrière vanaf 1987 als directeur-generaal Milieuzaken van de Europese Commissie. Daarnaast is hij vanaf 1991 buitengewoon hoogleraar Internationaal Milieurecht aan de Rijksuniversiteit Leiden en vanaf 1995 eveneens aan de Universiteit van Lausanne (Zwitserland).

In 1994 wordt Brinkhorst voor D66 lid van het Europees Parlement. In 1999 volgt Brinkhorst Hayo Apotheker tussentijds op als minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij in het kabinet-Kok-Jorritsma-Borst.

Drs. M.B. Engwirda*Geboren op 2 juni 1943 in Tilburg*

Studeert rechten aan de Rijksuniversiteit in Groningen. Tijdens zijn studie wordt hij lid van D'66 en is hij actief in de D'66-werkgroep Ontwikkelingssamenwerking. Na zijn studie volgt Engwirda een postdoctorale opleiding Internationale Betrekkingen. Van 1968 tot 1970 werkt hij bij de afdeling Ontwikkelingssamenwerking van het ministerie van Buitenlandse Zaken.

In 1970 wordt hij door Van Mierlo gevraagd om medewerker van de Tweede-Kamerfractie te worden. Een jaar later stelt Engwirda zich op verzoek van Ernst Bakker kandidaat voor de Tweede-Kamerverkiezingen.

Tijdens zijn lidmaatschap van de Tweede Kamer is Engwirda tevens lid van het Europees Parlement (een combinatie die toen nog verenigbaar was). Na de verkiezingsnederlaag in 1972 verdwijnt Engwirda alweer uit de Tweede Kamer.

Hij keert terug bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken, ditmaal als beleidsmedewerker Energiebeleid. In 1975 gaat Engwirda werken bij het Internationaal Energie-Agenschap in Parijs.

Als D'66 in 1977 als herboren partij aan de verkiezingen deelneemt, keert Engwirda op verzoek van Laurens-Jan Brinkhorst terug in de D'66-fractie. In 1982 volgt Engwirda Brinkhorst op als fractievoorzitter. In 1985 maakt hij als partijleider plaats voor Hans van Mierlo.

Engwirda blijft tot 1989 deel uitmaken van de D66-fractie in de Tweede Kamer. In 1989 stelt hij zich niet herkiesbaar. Na zijn vertrek wordt hij achtereenvolgens lid van de Algemene Rekenkamer en lid van de Europese Rekenkamer.

Mr. drs. G.J. Wolffensperger

Geboren op 9 augustus 1944 in Amsterdam

Wolffensperger studeert rechten en economie in Amsterdam. Na het behalen van het doctoralexamen in beide studies vervult hij verschillende functies, waaronder die van fotograaf, docent aan de juridische faculteit van de Universiteit van Amsterdam en juridisch medewerker van de Volkskrant.

In 1978 wordt Wolffensperger wethouder in Amsterdam, een ambt dat hij tot 1986 zal vervullen. Naast zijn wethouderschap bekleedt Wolffensperger diverse functies, waaronder redacteur van het juridische tijdschrift *Ars Aequi*, lid van het bestuur van de Consumentenbond, lid van het College van Beroep Reclame Code en lid van het bestuur van het Nederlands Theaterinstituut. Ook vervult Wolffensperger diverse commissariaten.

In 1986 maakt Wolffensperger de overstap naar de landelijke politiek. Hij wordt lid van de Tweede Kamer voor D66 en zal dat bijna drie periodes blijven. Vanaf 1989 is hij tevens vice-fractievoorzitter. In 1994 is hij kandidaat voor het ministerschap van Justitie, maar in plaats daarvan wordt hij fractievoorzitter. In november 1997 maakt Wolffensperger zijn vertrek uit de politiek bekend. Hij wordt voorzitter van de Raad van Bestuur van de NOS.

Dr. E. Borst-Eilers

Geboren op 22 maart 1932 in Amsterdam

Borst studeert geneeskunde aan de Universiteit van Amsterdam. Na haar artsexamen volgt ze de opleidingen kindergeneeskunde en immunotheumatologie. In 1972

promoveert ze op een proefschrift over het ontstaan en bestrijden van rhesus-immunisatie.

Van 1965 tot 1969 is Borst als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Vanaf 1969 is ze hoofd van de Bloedbank van het Academisch Ziekenhuis Utrecht. In 1976 wordt Borst medisch directeur van dit ziekenhuis.

Van 1986 tot 1994 is Borst vice-voorzitter van de Gezondheidsraad en vanaf 1992 bijzonder hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam. Daarnaast bekleedt ze diverse maatschappelijke functies in de medische sfeer.

In 1994 wordt Borst minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport in het kabinet-Kok-Dijkstal-Van Mierlo. Na zijn terugtreden als partijleider vraagt Van Mierlo Borst om lijsttrekker van D66 te worden voor de Tweede-Kamerverkiezingen in 1998. Na de verkiezingen is ze korte tijd fractievoorzitter, waarna ze terugkeert als minister van vws en vice-premier in het kabinet-Kok-Jorritsma-Borst.

Mr. Th. C. de Graaf

Geboren op 11 juni 1957 in Amsterdam

Na het gymnasium studeert De Graaf rechten in Nijmegen met als specialisaties staatsrecht en parlementaire geschiedenis. Van 1978 tot 1981 is hij student-assistent parlementaire geschiedenis en vervolgens onderzoeker bij het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis van de Katholieke Universiteit Nijmegen. Van 1981 tot 1985 is De Graaf wetenschappelijk medewerker staatsrecht aan de KUN.

In 1983 wordt De Graaf plaatsvervangend griffier van de Raad van Beroep van het Ambtenarengerecht. In 1985 maakt hij de overstap naar de directie Openbare Orde en Veiligheid van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Voordat hij in 1994 beroepsadvocaat wordt, is hij plaatsvervangend directeur Politie van dit ministerie. Daarnaast bekleedt hij diverse maatschappelijke functies.

De Graaf is achtereenvolgens voorzitter van de D66-afdeling Nijmegen, vice-voorzitter van de Adviesraad van D66, secretaris-politiek van het hoofdbestuur en gemeenteraadslid in Leiden (1990-1994).

In 1994 wordt De Graaf voor D66 lid van de Tweede-Kamer. In november 1997 volgt hij Gerrit-Jan Wolffensperger op als fractievoorzitter. Bij de Tweede Kamerverkiezingen in 1998 moet De Graaf genoegen nemen met een tweede plaats achter de nieuwe partijleider Els Borst. Na de verkiezingen neemt De Graaf het partijleiderschap van Borst over en wordt hij opnieuw fractievoorzitter. In 2002 is hij voor het eerst lijsttrekker voor D66.